

Postoje veřejnosti k vyrovnání se s minulostí

Technické parametry

Výzkum:	Naše společnost 2009, v09-09a
Realizátor:	CVVM, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
Projekt:	Naše společnost – projekt kontinuálního výzkumu veřejného mínění CVVM SOÚ AV ČR, v.v.i.
Termín terénního šetření:	31. 8. – 7. 9. 2009
Výběr respondentů:	Kvótní výběr
Kvóty:	Region (Oblasti NUTS 2), velikost místa bydliště, pohlaví, věk, vzdělání
Zdroj dat pro kvótní výběr:	Český statistický úřad
Reprezentativita:	Obyvatelstvo ČR ve věku od 15 let
Počet dotázaných:	1046
Metoda sběru dat:	Osobní rozhovor tazatele s respondentem
Výzkumný nástroj:	Standardizovaný dotazník
Otázky:	PO.42, PD.83, PO.43, PO.44, PO.45
Zveřejněno dne:	3. listopadu 2009
Zpracoval:	Jan Červenka

V rámci zářijového šetření jsme respondentům v souvislosti s blížícím se dvacátým výročím pádu komunistického režimu v bývalém Československu položili několik většinou již dříve pokládaných otázek, které se týkají tzv. vyrovnání se s minulostí, do něhož bývají zahrnovány mj. majetkové restituce nebo lustrační zákon. V rámci bloku otázek k tomuto tématu jsme zjišťovali, jak lidé nahlízejí na spravedlnost některých významných aktů polistopadového období, jako byl např. právě lustrační zákon a restituce, ale i cenová deregulace a kupónová privatizace, a dále jsme podrobněji zkoumali názory vztahující se k samotným lustračním zákonům.

Tabulka 1: Názory na spravedlnost některých aktů polistopadového období (%)¹

	rozhodně spravedlivé	spíše spravedlivé	spíše nespravedlivé	rozhodně nespravedlivé	neví
Restituce drobného rodinného majetku	24	43	17	5	11
Restituce rozsáhlých majetků	13	28	28	16	15
Lustrační zákon	17	30	19	10	24
Kupónová privatizace	5	21	27	27	20
Deregulace cen po roce 1989	6	27	26	16	25

Pozn.: Procenta v řádku.

¹ Otázka: „Mezi lidmi se často diskutuje, zda určité právní akty či rozhodnutí po listopadu 1989 byly spravedlivé či nikoli. Jaký je Váš názor na následující události? a) Restituce drobného rodinného majetku, domů, polí apod. po roce 1989, b) restituce rozsáhlých majetků, např. velkých podniků po roce 1989, c) lustrační zákon, d) kupónová privatizace, e) deregulace cen po roce 1989.“

Tabulka 2: Spravedlivé/nespravedlivé rozhodnutí

	I/2005	IX/2009
Restituce drobného rodinného majetku	73/18	67/22
Restituce rozsáhlých majetků	37/47	41/44
Lustrační zákon	53/24	47/29
Kupónová privatizace	24/57	26/54
Deregulace cen po roce 1989	33/42	33/42

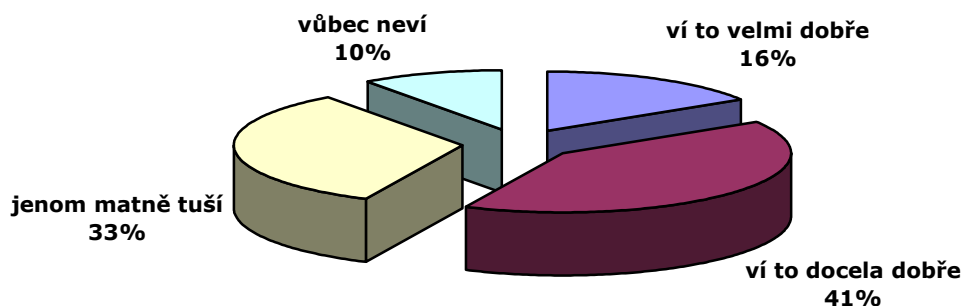
Pozn.: Údaje v tabulce představují součty podílů příslušných variant „rozhodně“ a „spíše“, dopočet do 100 % tvoří odpovědi „neví“.

Z výsledku šetření vyplynulo, že dvoutřetinová většina (67 %) české veřejnosti považuje za spravedlivé restituce drobného rodinného majetku, necelá čtvrtina (22 %) si myslí opak. Také u lustračního zákona převažuje podíl těch, kteří jej považují za spravedlivý, což si myslí necelá polovina (47 %) oslovených, nad těmi, kteří zastávají opačný názor, jichž jsou přibližně tři desetiny (29 %). Téměř vyrovnané postoje v poměru 41 % ku 44 % s pouze minimální převahou na straně pocitu nespravedlivosti šetření zaznamenalo u restitucí rozsáhlých majetků. V případě deregulace cen po roce 1989 a zejména v případě kupónové privatizace převládá poměrně výrazně názor, že tyto kroky byly nespravedlivé. U deregulace cen tento postoj vyjádřily více než dvě pětiny respondentů, naopak za spravedlivou ji označila třetina (33 %) dotázaných. Kupónovou privatizaci za nespravedlivou považuje více než polovina (54 %) Čechů, jako spravedlivou ji vnímá jen čtvrtina (26 %). Oproti roku 2005, kdy byla položena dotázaným srovnatelná otázka, mírně pokleslo hodnocení restitucí drobného rodinného majetku i lustračního zákona jako spravedlivých a naopak lehce se zlepšilo hodnocení restitucí rozsáhlých majetků. Změny v případě pohledu na kupónovou privatizaci nepřekročily rámec statistické chyby, u deregulace cen bylo hodnocení v roce 2005 zcela identické.

V hodnocení spravedlivosti jednotlivých opatření podle věku se objevovaly značné rozdíly zejména z hlediska velikosti podílu nerozhodných odpovědí, který s rostoucím věkem klesal a který byl výrazně nadprůměrný mezi dotázanými mladšími 30 let. Poněkud kritičtěji všechna opatření hodnotili starší lidé ve věku nad 60 let. Mezi vysokoškoláky se zpravidla objevoval nižší podíl nerozhodných odpovědí a s výjimkou kupónové privatizace vyšší podíl příznivého pohledu na zkoumané kroky. Prakticky ve všech bodech se objevoval růst kritických vyjádření s klesající životní úrovní dotázaných. Z hlediska politické orientace příznivěji všechny zkoumané akty hodnotili příznivci ODS, opačnou tendenci vykazovali lidé preferující KSČM. Kromě toho stoupenci ČSSD poněkud kritičtěji hodnotili lustrační zákon a cenovou liberalizaci. Naopak restituce rozsáhlých majetků, lustrační zákon a cenovou deregulaci poněkud více za spravedlivé označovali přívrženci TOP 09. Z hlediska sebezřazení na pravolevé politické škále pocit spravedlnosti výrazně sílil při posunu směrem zleva doprava. Podporu lustračnímu zákonu jako opatření spravedlivému vyjadřovali častěji dotázaní, kteří sebe označili jako postižené z politických důvodů, všechna opatření s výjimkou restitucí rozsáhlejšího majetku pak byla častěji označována jako spravedlivá lidmi, kteří uvedli, že k postiženým z politických důvodů patřil někdo z jejich blízkých příbuzných.

Další část výzkumu se specificky zaměřila na problematiku tzv. lustrací. Nejprve byla všem respondentům položena otázka, zda vědí, co to jsou tzv. lustrační zákony.

Graf 1: „Víte, co jsou tzv. lustrační zákony?“

Odpovědi respondentů naznačily, že necelé tři pětiny (57 %) z nich mají podle vlastního mínění poměrně dobrou představu o lustračních zákonech, třetina o tom má podle vlastních slov jen mlhavou představu a desetina vůbec nevěděla, o co jde.

Za informované se v tomto ohledu označovali častěji muži, dotázaní ve věku nad 45 let, absolventi vysokých škol, ti, kdo životní úroveň své domácnosti označují za dobrou, příznivci ODS, dotázaní politicky postižení minulým režimem nebo jejich příbuzní takto postižených. Naopak výrazně hůře informovaní jsou především dotázaní ve věku do 30 let a lidé se základním vzděláním.

Další otázka se zabývala dopady lustračního zákona na mezinárodní postavení ČR, na personální situaci ve státní správě a na demokracii v ČR celkově.²

Tabulka 3: Efekt lustračních zákonů v některých oblastech (%)

	rozhodně prospěly	přinesly více dobrého	přinesly více zlého	rozhodně uškodily	neovlivnily	neví
mezinárodnímu postavení ČR	14	30	14	5	18	19
personální situaci ve státní správě	13	30	15	7	14	21
demokracii v ČR	16	31	13	7	14	19

Pozn.: Procenta v řádku.

Tabulka 4: Pozitivní/negativní přínos lustračních zákonů (%)

	1991	2000	2009
mezinárodnímu postavení ČR	27/43	35/34	44/19
personální situaci ve státní správě	50/33	29/30	43/22
demokracii v ČR	42/38	32/27	47/20

Pozn.: Údaje v tabulce reprezentují součty příslušných variant pozitivního či naopak negativního hodnocení přínosu lustračních zákonů pro danou oblast. Dopočet do 100 % tvoří odpovědi „neovlivnily“ a „neví“. V roce 1991 otázka sledovala očekávané dopady lustračních zákonů.

² Otázka: „Lustrační zákony zakazují příslušníkům mocenských elit a ozbrojených sborů bývalého komunistického režimu zastávat vybraná místa ve státní správě, samosprávě a ozbrojených složkách. Řekl byste, že prospěly nebo uškodily v následujících oblastech? a) Našemu mezinárodnímu postavení, b) personální situaci ve státní správě, c) demokracii u nás?“

Dopad lustračních zákonů na všechny sledované oblasti je podle výsledku šetření hodnocen velmi podobně. Podíl deklarovaného pozitivního přínosu se ve všech případech pohyboval na úrovni okolo 45 %, podíl zmiňovaných negativních dopadů byl vždy zhruba pětinnový. Oproti roku 2000 se tak percepce lustračních zákonů a jejich přínosu ve všech oblastech výrazně zlepšila. Také v porovnání s rokem 1991 byl ve všech případech podíl negativních ohlasů výrazně nižší a u mezinárodního postavení ČR a demokracie v ČR podíl příznivého hodnocení naopak vyšší, ovšem v případě personální situace ve státní správě byl podíl příznivých odhadů poněkud vyšší v roce 1991 než v současnosti. Odpovědi respondentů ovšem charakterizovaly ve všech případech vysoké podíly nerozhodných odpovědí dosahující úrovně okolo jedné pětiny a zejména v porovnání s rokem 1991 téměř absentující diference v hodnocení dopadů podle jednotlivých oblastí, která tehdy např. odrážela velmi kritické hodnocení lustračních zákonů ze strany Rady Evropy a dalších mezinárodních institucí, což se projevilo ve výrazně převažujícím negativním hodnocení dopadů lustrací na mezinárodní postavení ČR. Obojí nasvědčuje tomu, že dopady lustračních zákonů, které již dávno nejsou příliš intenzivně a detailně diskutovanou problematikou, respondenti vesměs hodnotili v tomto případě podle svého celkového všeobecného postoje k nim a bez zvláštního zřetele na konkrétní aspekty této problematiky, které s odstupem času všeobecně upadly do zapomnění.

Kromě podobnosti celkových výsledků také sociodemografické difference byly u všech tří zkoumaných oblastí v podstatě shodné. Vždy výrazně lepší hodnocení se objevovalo mezi dotázanými s dobrou životní úrovní, těmi, kdo se politicky na pravolevé škále hlásí napravo od středu, absolventy vysokých škol nebo středních škol ukončených maturitní zkouškou, voličů ODS nebo TOP 09 a respondentů, kteří v šetření uvedli, že někdo z jejich okolí byl postižen z politických důvodů.³ Naopak zřetelně kritičtější pohled se pravidelně objevoval mezi dotázanými ve věku nad 60 let, lidmi se špatnou životní úrovní, stoupenci KSČM a v menší míře i ČSSD, respektive těmi, kdo se hlásí k politické levici.

Následující otázka bloku zjišťovala, zda podle mínění veřejnosti lustrační zákony postihly i lidi, kteří si to nezasloužili.⁴

Tabulka 5: Postihly lustrační zákony i lidi, kteří si to nezasloužili?

	1991	2009
rozhodně ano	24	14
spíše ano	26	33
spíše ne	23	24
rozhodně ne	11	6
Neví	16	23
ANO/NE	50/34	47/30

Pozn.: Procenta ve sloupci. Otázka z roku 1991 byla formulována v budoucím čase a zjišťovala tudíž předpokládané dopady tehdy přijímaného zákona.

³ V případě dotázaných, kteří uvedli, že byli sami postiženi, se pozitivnější hodnocení lustračních zákonů neobjevovalo vždy v statisticky průkazné podobě především z toho důvodu, že jejich zastoupení v souboru nebylo příliš velké.

⁴ Otázka: „Postihly podle Vás lustrační zákony i lidi, kteří si to nezasloužili? Rozhodně ano, spíše ano, spíše ne, rozhodně ne?“

Jak ukazují výsledky zachycené v tabulce 5, v tomto případě poměrně jednoznačně převažuje názor, že lustrační zákon postihl i lidi, kteří si to nezasloužili, což vyjádřila necelá polovina respondentů (47 %), nad míněním opačným, jež deklarovali tři dotázaní z deseti (30 %), přičemž zbývající necelá čtvrtina (23 %) oslovených se nedokázala vyjádřit. Toto rozložení názorů se příliš výrazně neliší od situace z roku 1991, kdy byly oba podíly protichůdných stanovisek pouze nepatrně vyšší na úkor tehdy menšího podílu odpovědí „neví“.

Názor, že lustrační zákony postihly i lidi, kteří si to nezasloužili, se častěji objevoval u těch, kdo k lustračním zákonům vyjadřovali kritický postoj již v předchozích otázkách, což platilo o lidech ve věku nad 60 let, respondentech vnímajících vlastní životní úroveň jako špatnou, voliči KSČM a ČSSD, respondenty řadícími se nalevo od středu, ale také těmi, kdo byli sami postižení z politických důvodů. Opačný postoj se ve zvýšené míře objevoval mezi vysokoškoláky, těmi, kdo mají dobrou životní úroveň, příznivci ODS a těmi, kdo se hlásí k pravici.

Poslední otázka bloku zjišťovala, zda občané považují lustrační zákony za nutné opatření v minulosti a případně i v současnosti, či nikoli.⁵

Graf 2: Názory na nutnost lustračních zákonů (%)

Z šetření vyplynulo, že asi třetina (34 %) lidí se domnívá, že lustrační zákony byly nutné a že by měly platit i nadále. Prakticky stejný podíl (35 %) Čechů pak zastává názor, že lustrační zákony sice byly nutné v době svého vzniku, ale že v současné době nejsou potřebné. Pouze 13 % lidí si myslí, že

⁵ Otázka: „Někteří lidé říkají, že lustrační zákony byly nutné proto, abychom se vypořádali s minulostí. Jiní říkají, že neměly být přijaté, protože způsobily nové křivdy, které na dlouhou dobu zatížily naši společnost. Se kterým názorem souhlasíte? Zákony byly nutné a mají platit i nadále, zákony byly nutné v době svého vzniku, ale dnes už nejsou potřebné, zákony nebyly nutné.“

lustrační zákony byly od počátku zbytečné, téměř pětina (18 %) pak na věc nemá utvořen žádný názor.

Mínění, že lustrační zákony byly nutné a měly by zůstat v platnosti dále, se objevovalo častěji mezi absolventy vysokých škol, respondenty s dobrou životní úrovní, voliči ODS nebo TOP 09 a dotázanými, v jejichž blízkém příbuzenství byli lidé postižení z politických důvodů. Názor, že zákony byly nutné v době svého vzniku, ale v současnosti již nikoli, byl poněkud častěji zmiňován lidmi preferujícími ČSSD. Lustrační zákony jako od počátku nikoli nutné ve zvýšené míře hodnotí lidé starší 60 let, dotázaní se špatnou životní úrovní a stoupenci KSČM.